

GUB JENŐ

NÉPI IDŐJÓSLÁS A SÓVIDÉKEN

A Sóvidék a Görgényi-havasok és a Hargita-hegység nyugati oldalához simulva, a Kis-Küküllő felső folyása körül, a Korond-patak, a Juhod, a Sebes-patak és a Szováta vize völgyében terül el. Szűkebb értelemben e tájegység helységei Korond (K) a hozzá tartozó tanyákkal: Fenyőkút (F) és Pálpataka (Pp); Alsósófalva (As), Felsősófalva (Fs), Atyha (A), Parajd (P) és a hozzá tartozó Békástanya (B); Szováta (Sz) és a hozzá tartozó Ilyésmező (I), Sóvárad (S) meg Szakadát (Szk).

A lakosság foglalkozása változatos: a földművelés és állattartás mellett sok az erdőmunkás, faipari és más ipari dolgozó, de Szováton jelentős az értelmiségiek száma is.

A népi időjósítás, a meteorológiai jelenségek megfigyelése s az ezzel kapcsolatos hiedelmek a népi kultúra szerves részei. A szabadban tevékenykedő ember mindig ki volt téve az időjárás viszontagságainak, de ezek legjobban a földművest érintették. A mezőgazdaság kezdettől máig nagy mértékben az időjárástól függött. A földművelő ember ősidők óta figyelemmel kísérte az időjárás alakulását, változásait. Az évszázadok tapasztalatai apáról fiúra szállva napjainkig fennmaradtak, részben állandó szövegű szentenciákká, régulákká kristályosodtak, sokszor verses formát öltöttek. A magyar nép ajkán ma élő régulák száma több százra tehető.¹ Ezek között sok a téves hiedelem, de jócskán van gondos tapasztalatokon, helyes természetmegfigyelésen alapuló szabály is. Hiszen mindig voltak, földművesek, akik logikusan következtettek a várható időjárásra s ezáltal a várható termésre.

A népi réguláknak tudománytörténeti jelentőségük is van: „A néphagyomány rögzített először szabályokba statisztikailag kimutatható általános meteorológiai jelenségeket vagy helyi értékű időjárási, illetőleg fenológiai törvényszerűségeket.”²

A régi földműves családok tulajdonában, ha más könyv nem is volt, de a kalendárium sohasem hiányzott. Ezt a téli estéken elejétől végig elolvasták, sőt az időjárásra vonatkozó jóslatokat a végén már kívülről tudták. „Ezek a kalendáriumok több száz éven át a legkelendőbb nyomdai termékek voltak. A nép olyannyira igényelte az időjárással kapcsolatos információkat, hogy megbocsátotta a tévedéseket is. Persze sok esetben beváltak a jövendölések, ami megtörténhetett teljesen véletlenül is.”³ A naptárkészítők a meteorológiai megfigyelések sokévi átlagaiból, a bolygók és a Hold helyzetéből, változásaiból vonták le az időjárásra vonatkozó következtetéseiket. Ez azonban a jobbik eset, mert sokszor kizárólag a képzeletükre támaszkodtak. Bacsó Nándor meteorológus így jellemezte ezeket a jóslatokat: „Ha [...] teljesen önkényesen, találomra 200 esős napot osztunk be a naptárba egyenletesen az év folyamán, azok közül elég nagyszámú napon tényleg lesz eső, a nem túl szigorú kritikus tehát közepesnek minősítené a jóslatokat. Ugyanez lenne az eredmény naptár

nélkül is, ha válogatás nélkül minden harmadik napot esősnek jeleznénk. A jóslat tehát nem ér semmit.”⁴

A Sóvidéken ismert „naptárkészítő” anekdota szerint az inas megkérdezte a mestert, hogy az időjárás rovatra mit írjon. Mire a mester: vigyázzon arra, hogy nyárára meleget, esőt, villámlást, dörgést, télire pedig hideget és havazást jósoljon. A kettőt össze ne cserélje, de ezenkívül írhat, amit akar. A régi naptárak ilyenszerű időjóslásáról jegyezte meg egyik adatközlőnk: „Mindig eltalálta, hogy lett eső is, szél is, jó idő is, csak a dátumot nem találta el.”

A naptárakból olvasott jóslatok az idők folyamán összekeveredtek a tapasztalatokon alapuló és a szájhagyományként élő szabályokkal, ezért ma már lehetetlen megállapítani, hogy melyik az „eredeti” népi és melyik a régi naptárokból folklorizálódott régula. A helyzetet bonyolítja, hogy a naptárkészítők a nép ajkán élő szabályokat is sokszor felhasználták jóslataik megszerkesztésére. „Akárcsak a népgyógyászat esetében, a népi időjóslásban is bizonyos ismeretkörforgást tapasztalunk: az ősnépi megfigyelések az idők folyamán idegen átvétellel bővültek; majd a tudományból leszállt ismeretekkel együtt a csíziókon és a kalendáriumokon át új formában ismét visszatértek a néphez.”⁵

Az alábbiakban következő 246 időjóslást 87 adatközlőtől gyűjtöttem. A legidősebb 94 éves, a legfiatalabb 13 éves. Foglalkozásuk szerint 71 földműves, 11 munkás, 3 értelmiségi, 2 tanuló. Valamennyiüknek ezúton is köszönetet mondok.⁶

Az időjárás szabályok után zárójelben a gyűjtés helyét jelöltem. Ha nincs helységnev, azt a szabályt vagy változatait a Sóvidéken általánosan ismerik.

ÉVSZAKOK, HÓNAPOK JELZÉSEI

1. „Ha száraz március, nedves április és hűvös május, bő borhoz, búzához meglészen a juss” (Szk). 2. Amennyi eső és hó hull ősztől Gyertyaszentelőig, innen számítva még annyi hull tavaszig (Szk). 3. Amikor télen „feszés hideg” van és Ny-ról meleg szél kerekedik, rövid időn belül enyhül a hideg, és eső lesz (Sz). 4. „Ha a tél kemény, a nyár lesz nagylegény.” Jó tél után általában jó szokott lenni a nyár (Sz, Szk). 5. Télen, ha Észak-oldal „zúgni” kezd, akármilyen tiszta is az idő, három napon belül elromlik (Sz). 6. „Amilyen január, olyan lesz a nyár” (S). 7. Ha nincs fagy januárban, majd lesz márciusban és áprilisban (Sz). 8. Február időjárása megmutatja, hogy milyen lesz az ősz (K). 9. Februári meleg hűvös tavaszt és gyenge szénatermést ígér (K). 10. Márciusi gyakori köd sok tavaszi esőt jósol (Szk). 11. „Márciusi sok szép idő: jó és bőséges esztendő” (K). 12. Az áprilisi esők elúzik a fagyot. 13. „Áprilisi sok meleg ártalmas a termésnek” (Sz). 14. Ha áprilisban megdördül az ég, sok rossz idő, sok eső várható. 15. „A májusi eső áldás, de a hó, az egészen más” (K). 16. Májusban a meleg idő gyakori zivatarral jó gazdasági évet, sok hideg eső gyenge termést ígér (K). 17. Meleg szeptember enyhe karácsonyt ígér (K). 18. „Október ha meleg, február lesz hideg”, és várható,

hogy a következő évben sok lesz a hernyó (K). 19. „Októberi sok eső s szél szeszélyes telet ígér” (K). 20. Amilyen december időjárása, olyan lesz a tavasz.

JELES NAPOK JELZÉSEI

21. Szilveszter éjszakája ha tiszta, jó kukoricatermesre van kilátás. 22. „Ha újesztendő világos, a termés nem lesz hiányos” (K, P, Sz). 23. „Ha újesztendő borús lészen, a termés dús lészen” (Sz, Szk). 24. Ha újévkor keleten az ég piros, sok szeles, viharos idő lesz abban az évben. 25. *I. 6:* „Ha csepeg Vízkereszt, a keréknyomban vizet ereszt, bő termő idő lesz” (K, Szk). 26. *I. 22:* „Ha megcseppen Vince, megtelik a pince.” 27. „Ha fémlik Vince, megtelik borral a pince, gabonával a csűr, Szent Mihály édes bort szűr” (Sz). 28. *I. 25:* „Ha Pál fordul köddel, ember meghal döggel.” 29. Ugyanezen a napon: „Ha esik eső vagy a hó, rossz termés várható.” 30. *II. 2:* „Ha fémlik Gyertyaszentelő, az ízéket vedd elő.” 31. *II. 6:* „Dorottya ha szorítja, Julianna tágitja.” Ha Dorottya napján hideg van, Julianna (*III. 16*) rendszerint meghozza az enyhülést. 32. *II. 24:* Jégtörő Mátyás. „Ha nincsen jég, akkor rak, s elviszi, hogyha kap.” 33. Más változat szerint ha a jég „megroppan”, korán beköszönt a tavasz (Sz, S). 34. Húshagyókedd éjszakáján ha az ég csillagos, jó kukoricatermes lesz (As, Fs, P). 35. *III. 12:* „Előállott Gergely fehér szakállával, majd beköszönt József vidám orcájával” (S). 36. „Gergely napja ritkán szép s jó, hideg, szeles, sokszor van hó”; „Gergely rázza a szakállát” (I, S, Sz, Szk). 37. Gergely napján kell elvetni a hagymamagot és elültetni a fokhagymát. 38. *III. 19:* József. E nap, ha szeles, hetekig is eltarthat (I). 39. Amilyen József napja, hat hétig olyan lesz az időjárás (P). 40. Amennyit József napján eszik a juh a mezőn, annyit eszik Szent György napján a szarvasmarha (K). 41. *III. 18, 19, 21:* „Sándor, József, Benedek zsákkal hoznak meleget.” 42. *III. 25:* Gyümölcslőtő Boldogasszony. Ha hó van a vetéseken, gyenge termésre van kilátás. „A régiek szerint ha zsákkal is, de el kell hordani” (K). 43. Ha Nagypénteken esik, nyáron sok lesz a májmétely (K). 44. „Nagypénteki eső áldás, de a hó, az egészen más” (Szk). 45. *IV. 7:* Szent János. Ha esik, rátarthat három hétig is (S). 46. *IV. 24:* Ahány nappal Szent György napja előtt megdördül az ég, annyival Kisasszony napja (*IX. 8*) előtt leesik a „hóharmat” (Sz). 47. Ahány nappal Szent György napja előtt dörögni kezd, utána annyi napig még hideg lesz (S). 48. Ahány nappal Szent György napja előtt megdördül, annyival Szent Mihály (*IX. 29*) napja előtt a dörgés megszűnik (K). 49. A Szent György-nap előtti dörgés Szent Mihály-napi hóharmatot jelent. „Máma ezt elrontották a rakéták” (Sz). 50. Szent György napján „ha esik, akkor jó, ha száraz, gyenge gabonatermes várható” (I). 51. „Ha Szent György napja és pünkösöd között nem lesz eső, az ízéket vegyed elő” (Sz, Szk). 52. Szent György napja után annyi hó is árt a vetésnek, amennyit zsákkal el lehet hordani. 53. Szent György napján rossz idő esetén így kesereg a korondi gazda: „Ma Szent György napja, az udorba [szénapadlás] se széna, se szalma, az ebet a szilon [megkérgesedett hó] megbírja.” 54. *V. 1, 3:* „Fülöp és Jakab napja ha hideg

és nedves, az aratás közepes, de ha meleg, a termésben bővelkedsz” (A, P). 55. *V. 7*: Gizella. A nyári uborkát e napon kell elvetni. 56. *V. 12, 13, 14*: Fagyösszentek. Hideg és esős szokott lenni; ez „árthat a vetésnek, de még jobban a gyümölcsnek”. 57. *V. 12*: Pongrác-napi eső nem jó a gabonának. 58. *V. 28*: Orbán. Fagy szokott lenni. A juhokat csak ezután szabad megnyírni (Sz). 59. „Orbán ha derül, a nyár sikerül” (Szk). „Ettől a naptól féltette a szász is a szőlőjét.” 60. *VI. 8*: Medárd. Ha e napon esik az eső, hat hétig „rátart”. 61. „Medárd ha szép tiszta, derült, a nyár már szinte sikerült, de ha ekkor hull az eső, negyven napig kell az ernyő” (S, Sz, Szk). 62. Ha délelőtt esik, az első húsz nap, ha délután, a második húsz nap lesz esősebb (Sz). 63. *VI. 12*: János napja előtt kell kérni esőt; utána már kéretlenül is jön. 64. *VI. 18*: Úrnapja. Az őszi uborkát ekkor kell elvetni. 65. *VI. 24*: Ha Keresztelő Szent János napján esik, gyenge lesz a „pityóka”-termés. 66. *VI. 29*: Péter és Pál. „Erős nagyidő” (zivatar) szokott lenni. 67. Pünkösdkor is rendszerint „megjő a nagyidő”. 68. *VII. 20*: Illés. „Ha Ijés próféta napján nincs zivatar, Dániel (*VII. 21*) biztosan meghozza.” 69. *VII. 22*: Mária Magdolna. Viharos esőt hoz, s az esős idő két hétig is eltarthat (K). 70. *VIII. 10*: „Lőrinc ha szépen derül, az ősz is sikerül.” Hosszú lesz, sok jó idővel (Pp). 71. Ha Lőrinc napján esik, vizes lesz a körte és a sütőtök (Sz). 72. *VIII. 24*: Amilyen Bertalan napja, olyan lesz az ősz (S, Sz). 73. *IX. 1*: Egyed rámutat a következő négy hét időjárására. 74. Ha Egyed napján dörög, jó őszi termésre van kilátás. 75. „Egyed ha vidám, négy napig tart csupán.” Utána jön az esős idő (S, Sz, Szk). 76. *IX. 8*: Kisasszony napja megmutatja a következő negyven nap időjárását (Szk). 77. Ha Kisasszony napján nem esik, Szovátán is megérik a szőlő, kukorica és a sütőtök. 78. Ha Kisasszony napján szép idő van, hat hétig nem lesz hóharnat (Sz). 79. Ha Kisasszony napján nem esik az eső, hat hétig még meleg marad az idő. 80. *IX. 28*: Ha Vencel napján nem esik, a következő tavasz szép lesz (I, Sz). 81. *IX. 29*: Ha Szent Mihály napján még itt a fecske, újévig nem lesz hideg (I, S, Sz, Szk). 82. *XI. 2*: Halottak napja hetében (*X. 25–XI.1*) a káposztát nem szabad elsózni, mert hamar meglágyul, elnyúlósodik. 83. Ha Halottak napja derült, a tél kemény, hideg lesz, ha borús, ködös az idő, enyhe télre van kilátás (S, Sz, Szk). 84. *XI. 11*: „Mártonkor a lúd, ha jégen áll, karácsonykor sárban botorkál.” 85. „Ha jókedvű Márton” (derült és enyhe), kemény lesz a tél (I, P, Sz). 86. *XI. 25*: „Ha Katalin kopog, karácsony locsog.” 87. Amilyen Katalin, olyan lesz a január, s amilyen a következő nap, olyan lesz a február (S, Sz). 88. „Advent (november utolsó vasárnapja) ha locsog, karácsony kopog” (Szk). 89. *XI. 30*: „Fehér András rossz év, víg András jó év.” 90. *XII. 13*: Luca napjától karácsony első napjáig (*XII. 25*) a tizenkét nap időjárása megfelel a következő év tizenkét hónapi időjárásának (I, S). 91. „Luca ha szorít, Tamás (*XII. 21*) tágít” (K). 92. *XII. 25*: Ha karácsony fekete, hús-vét lesz fehér (Sz). 93. Ha karácsony éjszakáján csillagos az ég, a következő évben sok kalangya lesz, s jó kukoricatermés is várható (K). 94. Karácsony első napjától Vízkeresztig (*I. 6*) minden nap időjárása rámutat az év egy-egy hónapjának időjárására (P, Sz).

ÉGI JELEK, LÉGKÖRI JELENSÉGEK JELZÉSEI

95. Ha a Nap „égett” (vörös) felhőben jön fel vagy nyugszik le, másnap szél lesz (Sz). 96. Ha a Nap lenyugváskor visszasüt, másnap szép idő várható. 97. Akkor is jó időre van kilátás, ha tisztán nyugszik le. 98. Szintén szép időt jelent, ha nyáron D–DNy felé az ég alja szép sárgás színű. 99. Amikor a Nap felhőben nyugszik le, s a felhő „megég”, utána nem lesz eső, de ha sötéten megy le, reggelre esni fog (Sz). 100. Ugyancsak esőre van kilátás, ha a Nap „gátba” (felhős égálgában) nyugszik le (P). 101. A „vaknap” (reggel a felhők közül kisütő Nap) huszonnégy órán belül időváltozást jelez (B, Pp). 102. Amikor a Napnak „hosszú sugara van, szíjja a vizet”, két nap múlva csorogni fog (B). 103. Ha napkelte előtt keleti szél fúj, eső lesz (B). 104. Esőzésekör megjelenő szivárvány azt mutatja, hogy az eső nem lesz tartós, és száraz szép idő következik (As, Fs, P). 105. Ha az újhold sarlója „öntőleg” (lefelé) áll, esőt, ha „merítőleg” (felfelé) áll, száraz időt jelez. 106. Ha a Hold vörös, rövidesen eső lesz (A). 107. Télen enyhe időben a Hold udvara biztos jele annak, hogy három nap múlva hideg lesz (K). 108. „Újságra” (újholdra) semmit sem jó vetni, ültetni, de még sok egyéb dolgot sem tanácsos csinálni. 109. Az ekkor elültetett burgonya szára megnő, de alatta kevés gumó lesz. „A férgek is jobban eszik” (Sz). 110. Újságra nem jó kapálni, mert utána sok lesz a „burján”. 111. Az uborkát holdtölte és újhold között kell elültetni. 112. Újságra a gyümölcsfákat sem jó metszeni. 113. Az ilyenkor vetett kukorica „megüszkösödik”, a szára pedig „megnyüvesedik”. 114. Újhold idején vágott fa nem szárad ki: egyik fele nyers marad, a másik fele elrothad (Sz). 115. Az ekkor vágott szerszámfa nehéz marad, „soha nem lesz könnyű”, s a fenyőfa deszkába hamar beleáll a „szúj”. 116. Újságra nem szabad disznót vágni, mert a „disznóköltés” nem áll el, hamar megromlik, „megnyüvesedik”, a szalonna pedig megavasodik. 117. Meszelní sem jó, mert a fal hamar lepattogzik, s a „bogarak” (bolhák, poloskák, hangyák, svábbogarak) jobban „uralkodnak”. 118. Újhold idején tyúkot nem tanácsos ültetni, mert a tojások „zápon” maradnak. 119. Ha hosszantartó szép idő után az ég „sűrűn csillagos”, az időjárás esősre fordul (I). 120. Ha eső után a hegy „pipál” (a köd a hegy oldalán felemelkedik), még nem lesz jó idő. 121. Ha a köd leszáll a völgybe, derült idő várható. 122. Amikor a köd Szakadátón a Rakottyás felől ereszkedik le, „biztos, hogy az idő helyreáll”. 123. Ha reggel napkelet felől nagy „felhőgát” látszik, még aznap számítani lehet esőre (S). 124. Több napi szép idő után a Ny-on megjelenő báránnyfelhők időromlást jeleznek. 125. Ha hosszas esőzés után a felhők Gyergyó felé (K-re) vonulnak, megjavul az idő. „Mennek haza a tanyájukba” (Sz). 126. Ha Ny felől felhősödni kezd, három napon belül eső vagy hó várható (S). 127. Amerről tavasszal először dördül meg az ég, egész évben onnan fog jönni a zivatar (Sz, Szk). 128. Ha korán tavasszal dördül meg az ég, abban az évben sok rossz idő lesz (Sz, Szk). 129. Ugyancsak sok esős, havas időt jelez a késő őszi dörgés. 130. Amikor Szovátán a Balázs-kapuja felől gyülekeznek a felhők, „nagyidő” lesz, ellenben a Cseresznyés-hegy vagy a Telep felől kialakuló zivatar rendszerint elhúzódik Gyergyó felé (K-re). 131. Ha tavasszal először Ny felől dördül meg az ég, csendes esők

lesznek; ha a Szováta vize felől (ÉK-ről), ritkábban, de nagy zivatarokra, kiadós esőkre számíthatni, „még árvíz is lehet” (Sz). 132. Ha tavasszal először K-en vagy D-en dördül meg, „a termésből jó áldás leszen” (Szk). 133. „Hogyha dörög Szent György körül, annak is a vetés örül” (Szk). 134. A reggeli eső nem tart sokáig. „A reggeli vendég is hamar elmegy” (S, Sz, Szk). 135. Ha a távoli hegyek közelinek látszanak, eső lesz (S). 136. Ha télen az erdő sötétnek látszik, hidegre fordul az idő (Szk). 137. Amikor a vonatfüty, a harangszó vagy a gyárduda közlelő hallatszik, az idő megváltozik. „Ha a sófalvi harang lehallik Parajdra, elromlik az idő” (P). 138. Ha a Réde-tető irányában felhők gyülekeznek, eső lesz (A). 139. Ha a szováta Rostádon a „Felsővajt szikla” fehéredik, jó, száraz idő lesz. 140. Ugyancsak Szovátán ha a Zoltán-fennsík oldalán az omlás sötét színű, eső várható. 141. Esőt jelent Szovátán az is, ha Vizerdeje kékesnek látszik. 142. Ha Firtos lova fehér, ez szép, derült időt jelent; ha sötét színű, elromlik az idő (S). 143. Amikor a szakadati Bagoly patak felől pára száll fel, mintha „millér” (szénégetésre előkészített, légmentesen letakart farakás) égne, biztos, hogy rövidesen eső lesz. 144. Ha az esőcsepp „hójjagzik, bugyborékot vet”, az eső tartóssá válik. 145. „Ha a csermej kiszárad, de utána hirtelen megered benne a víz, esős idő következik” (P). 146. Amikor este a Kis-Küküllő nagyon zúg, „bömböl”, a jó idő rosszra fordul. „Ijenkor a pásztorok sok fát készítenek” (P). 147. Ha Parajdon a Varga határrész „észkos fele éjjel megfémlik”, holdtöltére időváltás várható. 148. Az Árcsó vize felől gyülekező felhőkből rendszerint eső lesz (A). 149. Ha a szováta és a parajdi sóhegyek megsürkülnek az idő elromlik; ha fehéren csillognak, derült marad. 150. Sóvárádon a kősót madzaggal felfüggesztették, s amikor megcseppent, tudták, hogy eső lesz. 151. „Ha a füst lefelé vízmentire menyen, szép idő, ha ellenkező irányba, esős idő várható” (Szk). 152. Ha a kéményfüst egyenesen felszáll, szép idő, ha leverődik, rossz idő lesz.

AZ ÉLŐVILÁG JELZÉSEI

Az időjárás, mint élettelen környezeti tényező, az élőlények elterjedését, életét is befolyásolja, irányítja. Térben és időben szakadatlanul változik, s ebben a szüntelenül változó, alakuló világban élnek a növények, állatok és az emberek. „Az élőlény alkalmazkodik a környezetéhez. S minél előbb tud a változásokra felkészülni, annál nagyobb esélye van a túlélésre. Ha a felkészülés – reagálás – a tulajdonképpeni változást megelőzi, ezt nevezzük antropomorf kifejezéssel jóslásnak.”⁷

Növények

A növények a látszat ellenére ingerlékenyek, és számos mozgásformával válaszolnak a környezet hatásaira. Ezek a mozgásformák „magyarazzák azokat a reakciókat is, amelyeket adott esetben időjóslásnak nevezünk”.⁸

153. Ha a szőlő kétszer virágzik, hosszú, szép ősz várható (Sz). 154. Ugyancsak hosszú őszre van kilátás, ha az akác másodszor is virágzik. 155. Hosszú ősz jósol, ha az őszi kikericsből (*Colchicum autumnale*) sok nyílik. 156. Ha viszont korán, már augusztusban kezd virágzni, hideg

őszre van kilátás (I, Sz, Szk). Az őszi kikerics időjós volta régi keletű. A Magyar Hírmondó 1785-ben erről így ír: a Székelyföldről jelentik, hogy „ennek a kedvetlen ősznek hideg dérral sietését jövendölték a' természetben némely növények is. Emlésem tsak az őszikét vagy őszi kökürtsint; mellyet Guzsaly-ülő Virágnak neveznek, ez jöllehet Szeptemberben szokta rendes virágzását kezdeni, de ebben az esztendőben a' mi mezőnkön lehetett találni Virágját Kis-Asszony-Havának [augusztus] 14-ik napján.”⁹ 157. Amikor a mezei virágok szaga „erősen érzik”, eső lesz (S). „Ha nagyidő van s a bűdösburján (poloskagyom: *Bifora radians*) szaga érzik, valahol a közelben jégeső verte el a határt” (S). 158. Ha, ősszel a levelek „rásülnek a fákra” (nem hullanak le), kemény télre van kilátás (Sz). 159. Ha ősszel a „jegenyefának” (jegenyenyár: *Populus nigra* L. cv. *italica*) a levelei felül kezdenek sárgulni, korán fog tavaszodni; ha alul kezdődik a sárgulás, a tavasz későn köszönt be (Szk). 160. „Hagymakalendáriom”: Szilveszter éjszakáján egy fej hagymát négyfelé vágnak, kiválasztanak ebből tizenkét húsos levélcikket, mindenikbe tesznek egy csipetnyi sót és kirakják a hónapok sorrendje szerint. Másnap megnézik, s amelyikben elolvadt a só, az a hónap nedves, esős lesz; amelyik száraz maradt, abban a hónapban nem lesz eső. Teljesen alaptalan jóslás, az egyszerű emberek közül is kevesen hisznek benne. A szovátai Kovács Károly bácsi magyarázata szerint az a hagymacikk nedvesedik meg, amelyikbe a cikkek szétszedésekor nem jut a húsos levelek közötti hártából, „ezért a hagyma nem jó időjós”. 161. Az „ezüstoffenyő vagy fejr-fenyő” (jegenyefenyő: *Abies alba*) csúcán lévő három ágát meghántják, majd fedett helyen felakasztják vagy felszegezik. Ha az ágak ereszkednek, lankadnak, elromlik, ha „felkondorodnak”, felfelé hajlanak, javul az idő (B, F, Pp, Sz, Szk). Ilyenkor a megszáradt „halott fa” passzívan, a levegő nedvességének változásaira reagálva jelez. 162. Ha a tűzön „sír a fa”, nagy hideg várható (Szk).

Állatok

Az állatok életjelenségeinek, viselkedésének befolyásolója, irányítója az időjárás; ennek minden változására érzékenyen reagálnak. Természetesen: az állat nem tudhatja előre, hogy milyen idő várható, de a változást általában hamarabb megérzi, mint az ember. Herman Ottó, a nagy természettudós és néprajzos írta: „Amint ez vagy amaz a madár szólt, keringett vagy alantjárt, amint más hálóhelyre költözött, ide vagy oda rakta a fészket, amint a nádi pók szövögette hálóját, a vízipatkány, a güzü ásta lyukát: az mind időjárást jósolt.” A halász, a vadász „a madár helyi mozgásából a közeljövőre jósolt; a madarak tavaszi, őszi vonulásából kiolvasta az évszakok időjárását”.¹⁰

163. Amikor a földigiliszták kimásznak a föld felszínére, eső lesz. 164. Ha májusban sok a cserebogár, jó kukoricatermés várható. László János szovátai adatközlő szerint ez érthető, mert ha a talajban kifejlődő „csimmaszok” (lárva) tömegesen bogárrá alakulnak és a földből kibújnak, abban az évben nem rágják meg a fiatal kukorica gyökerét. 165. Amikor a hangyák (főleg a gyepi hangya: *Tetramorium caespitum*) előjönnek, élénken ide-oda mászkálnak, költöznek, bemennek a lakásba, rö-

videsen eső lesz. „Húzódna a dombra, ahol nem áll meg a víz” (K, P, Sz). 166. Ha a hangyák jó időben „nyomot hagynak, zsinorokat húznak”, eső lesz (Pp). 167. Ha nyáron a legyek nagyon csípi az állatot, elromlik az idő, „kánikulában nagyidő jön” (P, S, Sz). Ugyancsak László János szerint azért, hogy az esős napokra is biztosítsák, tartalékolják a táplálékot, amíg „a levelek közé húzódva kell üljének”, igyekeznek minél több vért szívni. 168. Ha a levegőben úszó „ökörnyál” (Parajdon délibábnak is nevezik) „beteríti a hejet”, hosszú őszt jelent. 169. Ha a pók a falon lefelé mászik, rossz idő, ha felfelé, jó idő lesz (Szk). 170. Amikor az úton sok hernyó mászkál, elromlik az idő (Szk). 171. Ha a bolha erősen csíp, eső lesz (Szk). 172. Amikor „a bükkfalapit hozza a víz (Kis-Küküllő), s a falutól 2–5 km-re a halak kezdenek felfelé vívni” (tömegesen a forrás irányába úszni), szép, hosszú ősz lesz (P). 173. Ha „jól kapnak a horogra a halak”, rövidesen elromlik az idő (K). 174. Ugyancsak időromlást jelent, „ha a halak a göbébe összegyűlnek s a víz szélire kijárnak, kiúsznak” (K). 175. Ha a „zödbéka” (zöld levelibéka: *Hyla arborea*) felmászik a növényre s ott kuruttyol”, három napon belül eső lesz. 176. Amikor a „katonabékák” (erdei béka: *Rana dalmatiana*) az oldalon kifelé szökösnek, hosszas esőzésre lehet számítani (Sz, Szk). 177. Ha a „targyík” (foltos szalamandra: *Salamandra salamandra*) a hegyen kifelé mászik, biztos, hogy eső lesz (Szk). 178. Ha a „keszkenyős kígyó (vízisikló: *Natrix natrix*) az udvarra eljő”, rövidesen elromlik az idő (Sz). 179. Amikor a rigó (feketerigó: *Turdus merula*, ritkábban a sárgarigó: *Oriolus oriolus*) a házak között vagy a kertben a fa tetején énekel, három nap múlva esni fog, ha pedig kint a határban fütyöl, száraz idő lesz. 180. Tavasszal a kora reggeli rigófütty esőt jelez (P). 181. Ha tavasszal a pacsirta (erdei pacsirta: *Lullula arborea*) egy helyben lebegve sokáig énekel, az idő rövidesen felmelegszik, és három hét múlva „az eke kimehet a mezőre”: lehet szántani, vetni (Sz). 182. Ha a szarkák (*Pica pica*) nagyon „cserregnek”, vége a jó időnek, eső lesz (F, Pp). 183. Amikor a „fekete horokáj” (fekete harkály: *Dryocopus martius*) hosszan repül s „fütyöl”, az idő megváltozik (F, Pp, Sz). 184. Ha a fecskék (füstifecske: *Hirudo rustica*, és molnárfecske: *Delichin urbica*) korán elköltöznek, rossz, esős lesz az ősz (I, P, Sz, Szk). 185. Ha a fecskék kétszer költenek, hosszú, meleg őszre van kilátás (Sz). 186. Ha a fecskék magasan repülnek, jó idő, ha alant, akkor rossz idő, eső lesz. 187. Ha a verebek (házi veréb: *Passer domesticus*, és mezei veréb: *Passer montanus*) „csapatba verődve veszednek, csiripolnak, időromlás várható”. 188. „Amikor nagyon sír a kánya (barna kánya: *Milvus migrans*), szárazság lesz, kéri az esőt” (Szk). 189. Ha a kánya sokat sír, időváltozást jelez (Pp). 190. Ha a hollók (*Corvus corax*) csapatosan szállnak, eső lesz (S). 191. „Amikor a varjak a katolikus templom tetején szemmel K felé fordulva ülnek, rossz idő, eső lesz (nem lehet szénába menni); ha Ny felé néznek, derült, meleg idő várható” (K). 192. Ha télen a madarak az ablakra szállnak, hidegre fordul az idő (K). 193. Ha a tyúkok nem akarnak elülni, másnap rossz, ha korán elülnek, jó idő lesz. 194. Ha a tyúkok nappal felülnek a szekérre, eső lesz (Szk). 195. Amikor a tyúkok hirtelen beszüntetik a tojást, rövidesen hidegre fordul az idő. 196. Ha a tyúkok a porban fürödnek, időváltozásra lehet számítani (K). 197. Ha a tyúkok verekednek, rövidesen eső

lesz (A). 198. Ha a kakas téli hidegben déltájban kukorékolni kezd, a hideg megenyhül (As, Fs). 199. Szintén enyhülést jelent, ha a kakas este lefekvéskor kukorékol. „Idegen ördög jár s bejelenti, hogy két napon belül meglágyul az idő” (P). 200. Más változat szerint: ha este kukorékol, még azon az éjszakán megváltozik az idő (Sz). 201. Ha a kakasok korán reggel kukorékolnak, eső lesz (A). 202. Ha szeptemberben a libák (házi-lúd) repülni kezdenek, szép, hosszú őszre van kilátás. 203. Ha nyáron többször víz alá merülnek, eső lesz (K). 204. Amikor a gyöngytyúk „tokanyol, karattyol”, elromlik az idő (Szk). 205. Ha az egér „a fűvön rak fészket, nagy hó és hideg lesz télen” (S). 206. Ha sok az egér, enyhe lesz a tél. 207. Ősszel a réten a sok „patkánytúrás” (vakondtúrás) kemény telet ígér (Sz). 208. „Amikor a róka ugat az erdőben, gyorsan indulni kell haza, mert rövidesen nagyidő lesz” (Sz). 209. A medve Gyertyaszentelőn (II. 2) kijön a barlangjából, s ha süt a Nap és meglátja az árnyékát, vagy ha borús, de enyhe az idő, vissza is megy. Ez azt jelenti, hogy a télből még sok van hátra. Ha viszont ilyenkor hideg az idő, kint marad, mert rövidesen beköszönt az enyhe idő, gyorsan fog tavaszodni. 210. Amikor az erdei vadak kijönnek az út közelébe vagy az útra, nagy hidegre van kilátás (K). 211. Ha nyáron a kutya „behúzódik a vackába és nyivog, nagyidő lesz” (I, P). 212. Nagy hideg előtt a kutya és a nyulak sokat táncolnak (P). 213. Ha a macska nagyon mosdik, elromlik az idő, eső lesz. 214. Szakadáti változat szerint: télen, ha a macska a kályha alatt kifelé fordulva mosdik, megenyhül, ha meg befelé fordulva, hideggé válik az idő. 215. Ha a macska nyalja a talpát, eső lesz (Szk). 216. Ha a juhok összedugják a fejüket, ez nagy hideget jelent (Sz). 217. „Ha télen a juhok mennek seggre, majd összeöklelnek, összetürkölnek, össze-deccsennek, rossz, hideg idő lesz” (Pp). 218. Ha a bárányok „márciusban táncra kerekednek, később az akolba rekednek” (S, Sz, Szk). 219. Ugyancsak a juhokról tartják, hogy ha nyáron derült időben táncolni kezdenek, időváltozásra lehet számítani. Általában nyáron a mezőn minden „ficánkoló, táncoló” állat a közeledő időváltozást jelzi. 220. Amikor a szamár a porban hempereg, esőre kell számítani (Szk). 221. Ha a pásztor szamara reggel, „elbődül”, azon a napon biztos az eső. 222. Más változat szerint: ha a szamár éjszaka az „esztena” (karám) közelében marad, nappal zivatar várható (Szk). 223. „Ha a disznó nyugtalankodik, mind ficánkol, nemsokára nagyidő lesz” (P). 224. Ugyancsak esőt jelent, ha a disznó az udvaron a szájába „gazit” (szalma-, széna- stb. hulladékot) hord (Szk). 225. Disznóvágáskor megvizsgálják a lépet: „Ha a vastagabb fele eléfelé, a fej felé áll, a tél eleje, ha hátrafelé áll, a második fele lesz vastagabb, vagyis hidegebb.” 226. Ha a kutya bűdös, az idő megváltozik, eső lesz. 227. „Ha a megkötött kutya a dróton táncol, elromlik az idő” (Szk).

AZ EMBERI SZERVEZET JELZÉSEI

Az ember szervezete is érzékeny az időjárás változásaira, a változás előjeleire. Sok ember panaszlik időváltás előtt fejfájásra, levertségre, álmos bágyadságra, fülviszketésre stb. Hippokratész, az orvostudomány atyja már két és fél ezer évvel ezelőtt ezt írta: „Az egyes emberek szervezete különbözőképpen viselkedik az évszakokkal szemben, né-

melyek számára a nyár, másoknak a tél kedvező vagy hátrányos. [...] Maguk a betegségek is eltérő módon viselkednek, jól vagy rosszul, az egyes évszakokban, de kor és életmód szerint is.”¹⁰

Az ember magasabb rendű élőlény, a környezet hatásaira nagy alkalmazkodóképességgel válaszol. Az időjárás változásai az egészséges embernek csak kisebb és átmeneti panaszokat okoznak, a beteg szervezetet viszont nagyon megviselhetik. Az időjárás hatékony elemei: a napsugárzás, hőmérséklet, a légköri víz, a szél, a légkör elektromos állapota, ionizációja, a légnyomás, az időjárási frontok főként a szervezet energiatranszportján keresztül hatnak. Az időjárással szembeni túlzott érzékenység a meteoropátia; ennek alapos ismerete az orvostudomány számára egyre nagyobb jelentőségű. Ma már nálunk is több klinikán bizonyos nehezebb műtétek előtt kikérik a meteorológus vagy orvosmeteorológus véleményét, hogy az esetleges komplikációkat elkerüljék.

228. Ha ég, fáj a reumás láb, eső lesz (Szk). 229. A reumás derék jelzi az időváltozást (Szk). 230. „Ha a fejen nyomás van, tompán fáj”, elromlik az idő. 231. Ha az ember álmos, bágyadt, az idő biztosan megváltozik. 232. Más változat: ha az ember „levert, nyomott”, álmos, télen az idő enyhül, nyáron esőssé válik. 233. A fülviszketés mindig időváltozást jelez. 234. Ha a jobb fül viszket, elromlik, ha a bal, akkor javul az idő (Pp). 235. Ha az ember sokat ásít, időváltozás lesz (S). 236. „Reggel nem jó az ember[nek], hogy felkeljen”, esősre fordul az idő (Pp). 237. Ha a tyúkszem fáj, nyilallik, eső várható. 238. „A reumás test jobban megjelenti az időjárást, mint a meteorológia” (K).

ÁLMOK JELZÉSEI

239. Ha valaki álmában halászik, esőre lehet számítani (Szk). 240. Amikor álmunkban bárányokat vagy juhokat látunk, biztos hogy rövidesen havazni fog (I, P, Szk). 241. Az álmunkban látott sok tojás esőt, télen pedig havazást jelent. 242. Ha álmunkban katonát látunk, hideg lesz (Szk). 243. Ha álmunkban halottat látunk élve, az idő „feltámad” (megjavul); ha élőt látunk meghalva, az idő is „meghal” (elromlik) (Szk). 244. Ha télen cigánnyal álmodunk, rövidesen hidegre fordul az idő (P). 245. Ha álmunkban gyermeket csókolunk meg, közelebről eső várható (Sz). 246. „Sok álom esős idő.”

*

A felsorolt időjóslási adatok szám szerint a következő összesítést, illetőleg megoszlást mutatják:

Mi jósol?	A jóslások száma	
Évszakok, hónapok	20	8,1%
Jeles napok	74	30,1%
Égi jelek, légköri jelenségek	58	23,6%
Élővilág:		
Növények	10	4,1%
Állatok	65	26,4%
Emberi szervezet	11	4,4%
Álmok	8	3,3%
Összesen	246	100%

Mire jósolnak?	A jóslások száma
Időjárásra	222
Növénytermesztésre	46
Állattartásra	4
Különfélékre	7
Összesen	279

A JÓSLÁSOK MUTATÓJA

Időjárásra

szép, korai tavasz 33, 80, 159; rossz, hűvös, késői tavasz 9, 159; jó nyár 4, 59, 61; szép, hosszú ősz 70, 153–155, 168, 172, 185, 202; hideg, esős ősz 156, 184; hideg tél 83, 85, 158, 205, 207; szeszélyes tél 19; enyhe tél, enyhe téli napok 81, 83, 84, 206; szép, jó idő 35, 96–98, 104, 105, 121, 139, 142, 149, 151, 152, 169, 179, 186, 191, 193; javuló, melegedő idő 35, 41, 122, 125, 142, 161, 181, 234, 243; időváltás 101, 137, 147, 183, 189, 196, 200, 219, 229, 231, 233, 235; időromlás 5, 124, 137, 146, 149, 161, 167, 170, 173, 174, 178, 187, 204, 227, 230, 234, 243; rossz idő 36, 120, 128, 152, 169, 191, 193; esős idő, eső, zivatar, jégeső 2, 10, 14, 45, 60–63, 66–69, 75, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 119, 123, 126, 127, 129–131, 135, 138, 140, 141, 143–145, 148, 150, 151, 157, 163, 165–167, 171, 175–177, 179, 180, 182, 186, 190, 191, 194, 197, 201, 203, 208, 211, 213, 215, 220–224, 226, 228, 232, 236, 239, 241, 245, 246; szél 24, 36, 38, 95; havazás 36, 92, 126, 129, 205, 240, 241; hideg, fagy 7, 30, 32, 36, 46, 47, 49, 88, 107, 136, 162, 192, 195, 209, 210, 212, 214, 216–218, 225, 242, 244; hideg enyhülése, fagy múltása 3, 12, 17, 31, 86, 91, 198, 199, 209, 214, 232; szárazság 188; hetek, hónapok, évszakok időjárása 6, 8, 18, 20, 39, 48, 72, 73, 76, 78, 79, 81, 87, 89, 90, 94, 160, 222.

Növénytermesztésre

várható termés 1, 22, 37, 40, 50, 51, 55, 64, 77, 108, 111, 112; jó és bő termés 11, 16, 21, 23, 25–27, 34, 54, 74, 93, 132, 164; rossz, gyenge termés 9, 16, 29, 42, 50, 53, 65, 109; árt a termésnek 13, 15, 18, 52, 56, 57, 71, 110, 113; jó a termésnek 15, 133.

Állattartásra

43, 58, 116, 118.

Különfélék

fa megmunkálása 114, 115; betegség 28; meszelés 117; káposzta eltevés 82.

JEGYZETEK

¹ Xántus János: *A természet kalendáriuma*. Második, bővített kiad. Buk. 1972. 404.

² Szabó T. E. Attila: *A természettudomány és a néprajz határán* = ND 1976. 37.

³ Herczegh Éva–Vojnits András: *Időjárás élővilág*. Bp. 1981. 30.

⁴ Herczegh–Vojnits i.m. 30.

⁵ Miklóssy V. Vilmos: *Népi időjárás*. Tett 7(1978/3). sz. 49.

⁶ Gazdag ismereteivel kitűnt Fülöp András (született 1936-ban), Jeremiás István (1915), Kovács Károly (1904), Kovács Irma (1907), László János (1919), Magyari Katalin (1908) szovátai, Adorján János (1920), Gyórfy Rezső (1906), Siklódi Árpád (1945), Siklódi Péter (1913) szakadati, Király István (1912), Király Dénes (1900), Tóth Dénes (1892) sóváradai, Duka József (1911), Fülöp Márton (1914) parajdi, Kacsó Géza (1904) alsósófálvi, Szász Dénes (1905) felsősófálvi, Szekeres István (1919) atyhai, Kovács István (1899) ilyésmezei, Lukács Mózes (1905) békástanyai, Tófalvi György (1919) fenyőkúti, Balázs Lajos (1914) pálpataki, István Lajos (1920), ifj. István Lajos (1945) és Tófalvi István (1909) korondi lakos. Érdekes, az adatközlők többségének az a véleménye, hogy az időjárás évszakok és hónapok szerinti jellegzettsége, szabályossága egy idő óta „felborult”: „Már nem úgy van, mint régebb.” Az egyik adatközlő mondta: „A régi öregek olyan jól elmentek az időjárás után; régebb, ahogy jósoltak, bevállott, most már nemigen.”

⁷ Herczegh–Vojnits, i.m. 12.

⁸ Herczegh–Vojnits, i.m. 37.

⁹ Idézi Herczegh–Vojnits, i.m. 157.

¹⁰ Idézi Herczegh–Vojnits, i.m. 153.